

RINGERLOFTETS HISTORIE

RUNDETAARN.DK

Ringerloftets historie

Trinitatis Kirkes loft med indgang fra Rundetaarn

Jesper Vang Hansen

København 2007

Foto: Victor Hermansen, 1927,
Nationalmuseet.
Kopi i Rundetaarns Samling

Indledning

Dette hæfte er udgivet i anledning af færdiggørelsen af et omfattende byggeri på Trinitatis Kirkes loft. Efter 350 år i skjul bliver loftet offentligt tilgængeligt.

At skrive om et lofts historie kan lyde kedeligt. Et loft er vel bare rummet under taget, en byggeteknisk anordning, der beskytter bygningen for vejr og vind? En arkivalsk undersøgelse viser, at loftet er meget mere end en praktisk foranstaltning. Det har været brugt til mange ting, som ikke altid har meget med kirkes og Rundetaarns brug at gøre, men som viser at i en tæt bebygget by som København, kunne man ikke lade så megen god plads ligge ubenyttet hen.

Trinitatis Kirkes loft er også som andre lofter, et sted, hvor man gemmer ting, der er for gode til at smide ud og som har en brugs- eller historisk værdi. Heldigvis. Hvor havde man ellers gjort af den gamle marmordøbefont fra 1730, der i 1930'erne blev erstattet af en tung granitsag, for igen at blive opstillet i 1988? På Trinitatis Kirkes loft gemmes en del ældre sager, der engang

har været i brug i kirken. F. eks. den gamle døbefonts rækværk, urværket fra 1731, lysekroner fra omkring 1910 med lavvoltsarmaturer og en dåbsengel.

Ringerloftet, som det kaldes i dag, fordi det er herfra der ringes med klokkerne, fungerer som et uundværligt magasinrum for Rundetaarns omfattende aktiviteter. Uden de godt 900 m² kunne det ikke lade sig gøre at have udstillinger, koncerter og arrangementer i den underliggende etage. På Ringerloftet står opmagasineret udstillingsvægge, montre, podier, talerstol, spots, kioskvarer og meget mere. Kirken har også lagerplads på loftet.

Alle omvisninger i kirke og tårn omfatter tillige et besøg på Ringerloftet, selvom det ikke altid bærer præg af den bedste orden. Loftet er i høj grad seværdigt, dels grundet dets imponerende konstruktion, og dels fordi det rummer mange spændende historier.

Det er nogle af disse spændende historier dette skrift omhandler.

25. juni 2007
Jesper Vang Hansen

Indholdsfortegnelse

side

5	Indledning
6	Indholdsfortegnelse
7	Kilderne til Ringerloftets historie
10	Genopbygning efter branden i 1728
13	1731 Tørreloft
14	1766 Ringerloftet som lagerplads for landmålerens instrumenter?
15	1791 - 1803 Garvning af skind
15	1787 - 1806 Fjerfabrik til Fruentimmers prydelser
16	1803 Lagerplads for Universitetsbiblioteket
16	1809 - 1880 Tørring af urter
17	1848 Ringerloftet hovedrepareret
18	1848-1880 Possementmagerloft
18	1863 Tagrytterens vejrføj faldt ned
19	1865 Trappen på Rundetaarns gavl fjernes
20	1880-1885 »Musæet for den danske Bondestand«
22	1905-1922 Teatermaler Carl Lund
23	Klokkerne
25	Transport op og ned
26	Kirkens tårnurværk og byens tidssignal
32	Ombygningerne 2006-2007
34	English summary

Kilderne til Ringerloftets historie

For at finde oplysninger om Trinitatis Kirke er det nødvendigt at kende ejerforholdene. Københavns Universitet havde patronatrettighederne til Kirken indtil 1869. Derfor er Universitetets arkiv på Rigsarkivet det vigtigste.

Sager om brug af loftet var den akademiske værges ansvar, og de skal derfor findes blandt konsistoriets sager, enten i forhandlingsprotokollen, kaldet Acta Consistorii (ac), i kopibøgerne eller de såkaldte Circularia, der omfatter professorernes diskussioner ved enkeltsager. I Universitetets arkiv findes desuden kirkeværgesager for både Vor Frue Kirke og Trinitatis Kirke.

Kirkens kirkelige forretninger findes derimod på Landsarkivet i sogne- og provstearkivet. Kirkens øverste øvrighed var biskoppen og hans arkiv findes på Landsarkivet. Mange dokumenter omkring genopbygningen af kirken efter Københavns brand i 1728 findes her.

Den økonomiske belastende opgave at genopbygge København førte til nedsættelse af Bygningskommissionen af 10. marts 1731. Kommissionens arkiv findes i Rentekammeret, der befinder sig på Rigsarkivet.

Efter 1869 overgik Trinitatis Kirke til at blive en såkaldt Magistratskirke. Herefter blev de daglige ekspeditionssager behandlet i Magistratens 1. afdeling. Den borgerlige værges arkiver fra 1806 er på et tidspunkt afleveret til Magistraten og findes derfor på Københavns Stadsarkiv i arkivgruppen for Trinitatis Kirke. Her findes bl.a. også enkelte ældre sager, for eksempel Søren Matthiesens begravelsesprotokol, som er en meget vigtig kilde til kirkens historie.

Desuden skal der henvises til Trinitatis Kirke og Rundetaarns egen kildeportal på internettet <http://kilder.rundetaarn.dk>. Mange dokumenter og billeder der er omtalt og gengivet i dette hæfte, kan genfindes her.

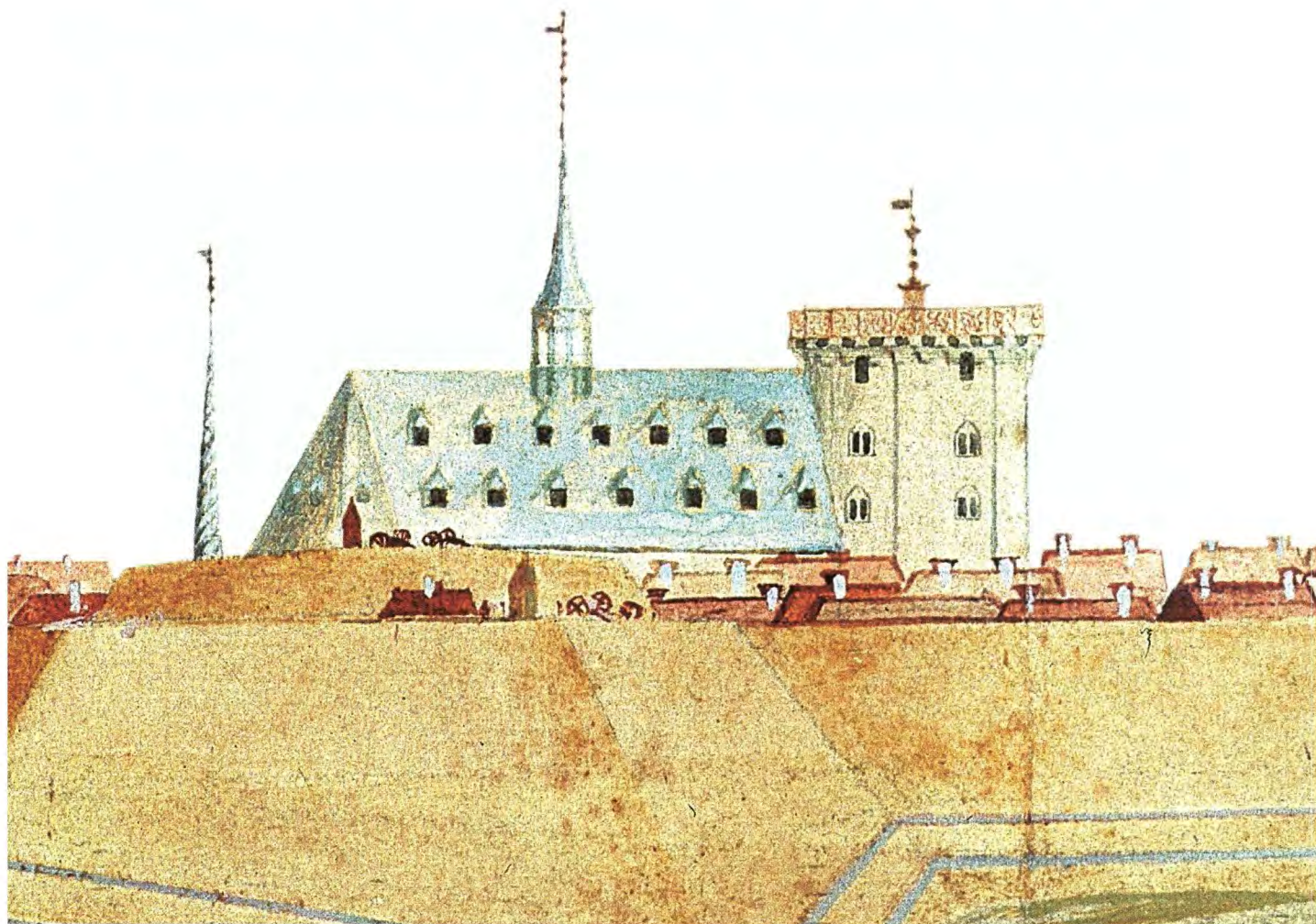
Anvendt litteratur:

Danmarks Kirker, bd. 2, København 1945-58, side 225-396

Runde Kirke, Taarn og Sogn, Trinitatis gennem 350 år, red. af Inger Wiene, Kirsten Sandholt og Jesper Vang Hansen, København 2006.

Billeder:

Hvis ikke andet er anført, findes original/kopi i Rundetaarns Samling og er affotograferet af forfatteren.

Udsnit/bearbejdet prospekt af København fra omkring 1690. Gouache på papir (original: 45,4x275,9 cm). Billedet er signeret Wilckenn Riboldt (1661-1771)
Byen er set fra nord mod volden. Fra venstre ses Børsens spir, Trinitatis Kirke og Rundetaarn, midt over Rundetaarn ses Københavns Slots spir.
Fotograf Lennart Larsen. Rosenborg Slot.

1656 - 1728

Trinitatis Kirke og Rundetaarn har i sin godt 350årige historie ikke ændret udseende. Dog var tagrytteren - kirkens klokketårn - frem til 1728 placeret midt på taget og der var skiffer på taget. På de eksisterende billeder fra før 1728 ses at spiret var højere og slankere end i dag. I tagkonstruktionen var der to rækker kviste, som sandsynligvis har betydet at loftet var i to etager. Hanebjælkerne var på nogenlunde samme niveau som i dag og det har passet med, at der har været en ekstra indgangsdør til andet stokværk fra Rundetaarn én etage over den nuværende indgangsdør. Loftet med så meget plads har fra de ældste tider været tænkt til at blive brugt.

Det er i konsistoriets forhandlingsprotokol, at oplysninger kan findes til belysning af de første år af Trinitatis Kirkes historie, men der er meget få og sporadiske oplysninger om Ringerloftet.

I 1656 oplyses, at orglets bælg skulle opbevares på loftet til det kunne tages i anvendelse, når orglet i de følgende år blev bygget. Orglet blev først færdigt i 1660. I 1704 var der problemer med skifferpladerne i den østlige ende af taget. Det besluttedes, at der i et bælte af 7 alen fra tagdryppet i runddelen skulle tækkes med kobber. De brugelige skiffersten skulle gemmes til reparationsarbejder på resten af taget, da tilsvarende stene næppe kunne genanskaffes.¹

Tagets vedligeholdelse omkring klokketårnet har gennemgående været et problem og igen i 1714 blev der ofret 486 rigsdaler på kobberplader. Det er sandsynligvis de samme problemer som 10 år tidligere.

Man må formode, at det meste af de tre tagflader mod øst var dækket med kobber til 1728. Vi ved nemlig, at der i november 1728 blev leveret 22 skippund, 7 lispund og 12 pund (godt 3,5 ton) sammensmeltet kobber til materialgården, som var den central, der modtog genanvendelige materialer og som senere uddelte materialer til genopbygningerne efter Københavns brand i 1728.²

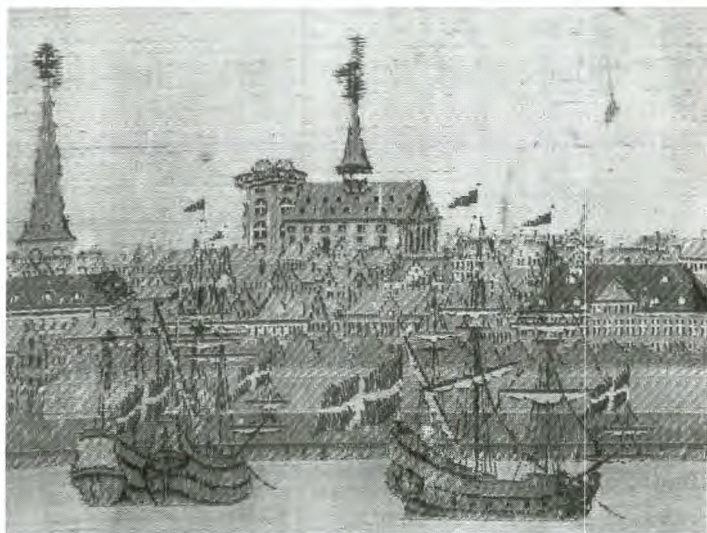
I kirkens inventarium fra 1720³ kan man læse, at der på Ringerloftet opbevaredes den gamle tavle, som blev nedtaget i 1686 da der blev bygget pulpiturer i kirken. Desuden stod der en gammel ubrugelig ligvogn og egetræ fra orgelværket, samt »Tvende Carnater [hejsetaljer] med tilhørende tawel [tovværk] og Kiste, som bruges naar Vinduerne plejes«. Altså til at hejse glarmesteren op når glasset skulle skiftes eller når vinduespudseren skulle pudse vinduer.

¹ Acta consistorii, 13. september 1704.

² Konsistoriets kopibog, 1739.

³ Stadsarkivet, Trinitatis Arkiv, nr. 1.

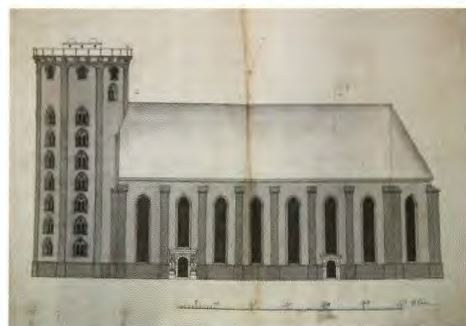
Udsnit af kulørt silkedamask fra 1702 af Jochim Wriede og tegnet af H.J.Petersen. Byen er set fra sydøst med havnen i forgrunden. Rosenborg Slot

Genopbygning efter branden i 1728

Branden i 1728 gik hårdt ud over Trinitatis Kirke og Rundetaarn. Ilden nåede kirken på andendagen af branden den 21. oktober. Alt træværk blev ødelagt. Universitetsbiblioteket, der lå i lokalet over kirkerummet, blev totalt raseret og samtlige bøger blev slugt af flammerne. I kirkerummet ødelagdes inventaret, antændt af varmen fra de brændende huse i Landemærket. Næsten alle ruder i de høje vinduespartier knustes.

På trods af, at ilden fortærede overetagerne og skiffertaget styrtede ned, skete ingen nævneværdig skade på murene. Kun tagrytterens vindfløjstang og et stykke af urværket styrtede ned igennem kirkens hvælv, ulykkeligvis lige der, hvor rigets våbenrose sad.¹

Opstalt 1728. Landsarkivet, Sjællands stiftsovrigheds kommunesager 1729-1755

Det var en katastrofe, at Universitetets bibliotek blev ødelagt og derfor var de første planer helt at sløjfe etagen over kirkerummet og finde et andet mere passende sted til biblioteket. Det gengivne billede herover eksisterer blandt håndværkernes kontrakter, hvor tagetagen var placeret direkte ovenpå kirkerummet. Klokketårnet er endnu ikke placeret, måske fordi det ikke var relevant for murerarbejdets gennemførelse eller fordi man ikke vidste, hvor det skulle være. Klokketårnets vægt havde voldt problemer for de underliggende etager. Den valgte placering mod øst, kan derfor forklares ved at den valmede tagkonstruktion kunne yde støtte til den store belastning.

En kontraordre fra kongen medførte at bibliotekssalen blev genopført i veneration til Kong Christian IVs idé med at forene de tre institutioner: Kirke, bibliotek og observatorium i samme bygningskompleks.

De fleste kontrakter med håndværkerne findes bevaret på hhv. Rigsarkivet og på Landsarkivet. Sammen med de bevarede regninger fra håndværkerne kan genopførelsen følges måned for måned.

Håndværksmestrene var overvejende tyskere, der var bosiddende i København. Genopførelsesarbejdet blev ledet af Oberland Bygmester Johan Cornelius Krieger og styret af en overinspektion ved Vincent Lercke og Biskop Worm.

Smederegning på spirer, som stifter mm fra 1731. Rentekammeret, Bygningskommissionen af 10. marts 1731, nr. 421.7

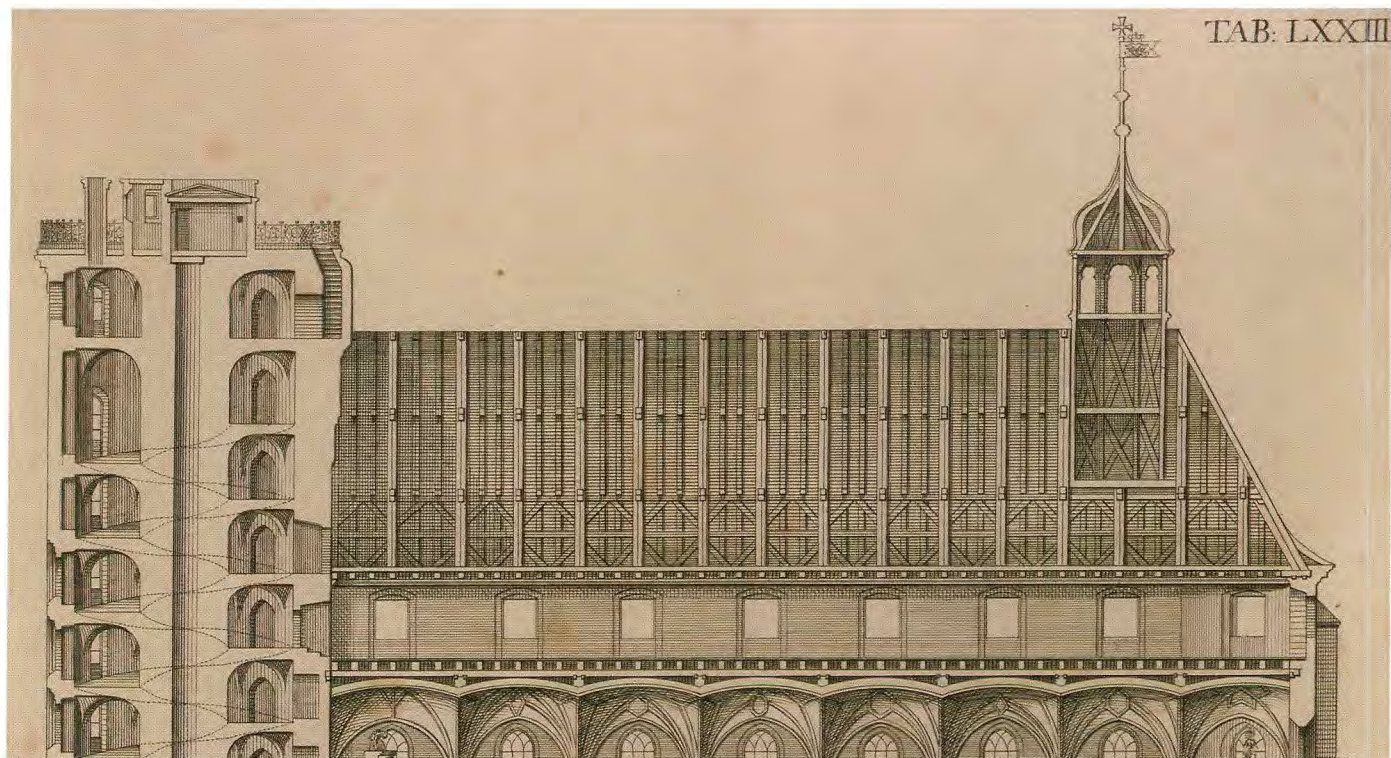
¹ Rigsarkivet, Rentekammeret, Bygningskommissionen af 10. marts 1731. Landsarkivet, Sjællands stiftsovrigheds kommunesager 1729-1755

Reigning

For den 1728. aars end som indføres i Rentekammeret

den 1731. aars begyndelse

1728. 22. 2. - Løn og for Mønsterværk	1. 2.
1728. 2. - for Løn og for Mønsterværk	1. 8.
2. - Løn og for Mønsterværk	1. 1.
2. - Løn og for Mønsterværk	1. 1.
2. - Løn og for Mønsterværk	2. 8.
1728. 10. - Løn og for Mønsterværk	12.
1728. 16. - Løn og for Mønsterværk	4.
1728. 16. - Løn og for Mønsterværk	2.
1728. 6. - Løn og for Mønsterværk	1. 8.
1728. 5. - Løn og for Mønsterværk	1.
1728. 7. - Løn og for Mønsterværk	3. 2.
1728. 50. - Løn og for Mønsterværk	3. 12.
1728. 13. - Løn og for Mønsterværk	4. 2.
1728. 4. - Løn og for Mønsterværk	17. 2. 2.
1728. 4. - Løn og for Mønsterværk	2.
1728. 4. - Løn og for Mønsterværk	2.
1728. 16. - Løn og for Mønsterværk	2. 4.
1728. 16. - Løn og for Mønsterværk	2.
Totalt	48. 3. 2.

Laurits de Thura:
Den danske
Vitruvius, 1746-49.

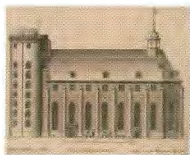
Den anseelige tømmerkonstruktion, som kan ses på Ringerloftet, stammer fra 1729-1730. Tømmeret blev bestilt i Pommern i de ønskede dimensioner. Der var ingen leveringsproblemer, kun vejr og vind var afgørende for, hvornår varerne kunne leveres på byggepladsen.

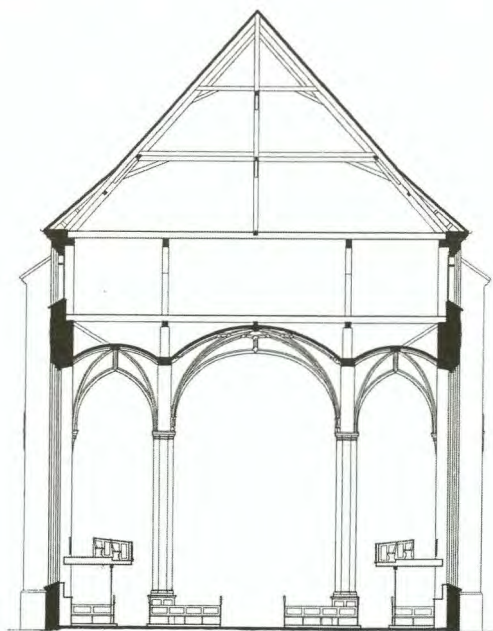
Tagkonstruktionen kaldes for et »fransk hængeloft«. Søjlerne i midten støtter ikke på tilsvarende i underetagerne, men hænger i tagkonstruktionen. Bjælkerne skulle være af god pommersk fyr i dimensionerne 10 á 12 tommer (23-27,5 cm) og være 24 alen (knap 15 meter) lange. Der blev brugt 94 stykker bjælker til gulvkonstruktionen. Til spærfagene brugtes i alt 112 stykker tømmer, som var 24,5 alen (15 meter)

lange i dimensionen 8 á 9 tommer (18,4-20,7 cm).

Tømmerkonstruktionen er stadig intakt og er en seværdighed endnu i dag.

Efter opbygningen i 1729-1731 blev loftet forsynet med gulv, men kun i én etage. En del af de gamle gulvplanker findes endnu gemt under et nyere gulv. Lys og luft kom fra tagluger/kviste, der ikke havde glasrunder, men lemme, der kunne åbnes når der var behov herfor. I overslaget på blytækkerarbejdet ser man, at der var i alt tolv tagluger, tre på hver langside, tre i apsis samt til tre luger i apsis under tagrytteren, der gav lys og luft til rummet, hvor urværket var placeret. Derudover var der to gavlluger på hver side af Rundetaarn.

Der er to tværgående hanebånd. Højden fra gulv til kip er 11,3 m. Beslagene til at fastholde bjælkerne blev fremstillet af kleinsmedene Jürgen Ambrosen og Daniel Bocksen fra Christianshavn. Der gik i alt 8 skippund, 19 lispund og 11 pund jern til ankrene på Ringerloftet, dvs i alt 1.437,5 kg.

En
Poetisk Tale,
holden
Da Krantsen paa
TRINITATIS
Kirke
i **Kjøbenhavn**
blev opfat
Den 27. Maji. 1730.
efterat Kirken,
Som den forfærdelige Ildbrand
i Aaret 1728. nesten havde ødelagt,
igien paa ny var forbedret
og opbyggt.

KJØBENHAVN,
Trykt hos Johann Jørgen Høffner, Universit. Bogtr. boende
i Skindergaden ved vor Frue Skole.

Overlagt

1. 1/2 Skippund jern	160
2. 1/2 Skippund jern	160
3. 1/2 Skippund jern	160
4. 1/2 Skippund jern	160
5. 1/2 Skippund jern	160
6. 1/2 Skippund jern	160
7. 1/2 Skippund jern	160
8. 1/2 Skippund jern	160
Summa 1300	

Summa 1300

Overlagt

1. 1/2 Skippund jern	160
2. 1/2 Skippund jern	160
3. 1/2 Skippund jern	160
4. 1/2 Skippund jern	160
5. 1/2 Skippund jern	160
6. 1/2 Skippund jern	160
7. 1/2 Skippund jern	160
8. 1/2 Skippund jern	160
Summa 1300	

Summa 1300

Overslaget fra 2. maj 1729 på murerarbejdet med gesimsen og tagsten var på 3992 rigsdaler. Der skulle i alt bruges 34.000 sortglasserede teglsten og 450 tønder læsket kalk. Der blev beregnet 266 rigsdaler til at lønne arbejdsfolkene. Lønnen var 8 skilling om

dagen, altså beregnede man, at der skulle 3192 dagslønninger til for at fuldføre arbejdet. Foruden arbejdsfolkene har murersvendene, tømrerne og kleinsmedene arbejdet på at fuldføre den imponerende tagkonstruktion. Tagarbejdet har fundet sted efter rejsegildet den 27. maj 1730 og sandsynligvis været afsluttet inden vinterens sne og slud. Trinitatis Kirke blev genindviet den 7. oktober 1731.

Poetisk Tale i anledning af rejsegildet.

øverst tv:
Tværnsnit af kirken,
Arkitekt Henning
Hansen, 1929.

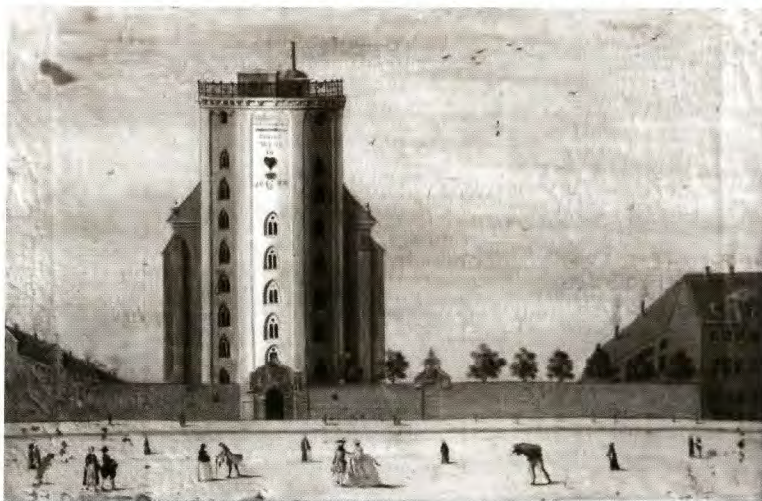
tv: Overslag.
Rentekammeret
Bygningskommissionen af 10. marts
1731, nr. 421.1

1731 Tørreløft

I starten af december 1731 foretog Bygningskommissionen et syn af kirken.¹ Man var netop færdig med renoveringen efter den store brand i 1728. Kirken var i brug, men der var stadig småting, der skulle bringes i orden, såsom grus, der skulle fjernes fra Landemærket og urværket som skulle finjusteres. I et brev til professor, justitsråd Hans Gram, kirkens værge, beskrev bygningssynet, at der overalt på loftet var snore, der blev brugt til at hænge klæder til tørre. Taglugerne stod åbne døgnet rundt, slud og regn faldt ind på loftet og de frygtede at stormvejr kunne ødelægge taget. Bygningssynets medlemmer havde ingen myndighed for at stoppe denne form for brug af loftet, men de kunne dog ikke undlade at gøre kirkens værge opmærksom på denne aktivitet.

Det var næppe kirkens egne klæder, der blev hængt til tørre, men en udlejning til byens borgere, der gav indtægter til kirken eller kirkens ansatte. Det var ikke mange måneder efter færdiggørelsen, så mon ikke at det er sandsynligt, at man også tidligere havde anvendt Ringerloftet til tørreløft?

¹ Rigsarkivet, Rentekammeret, Bygningskommissionen af 10. marts 1731, nr. 421.15 Kopibogen

Under oprydningsarbejdet før ombygningen i 2006 blev der fundet tøjklemmer og en del reb, der kan stamme fra dengang Ringerloftet blev brugt som tørreløft.

Foto af maleri af Johs. Rach og H.H. Eegberg på Nationalmuseet. 1747-50

1766 Ringerloftet som lagerplads for landmålernes instrumenter?

I et Kgl. Reskript af 26. september 1766 foreslås, at Ringerloftet overdrages til observatoriets brug.¹

Observatoriet var centrum for de geografiske opmålinger af Danmark, som for alvor startede i 1763. Rundetaarn var det geografiske 0-punkt, hvorfra alle målinger udgik. Opmålingerne foregik om sommeren af en række kongeligt udnævnte landmålere, assisteret af 4 studenter, der boede på de nærliggende kollegier.

Uddannelse af landmålere og deres assistenter foregik på observatoriet om vinteren. En central person i opmålingsarbejdet blev Thomas Bugge, der startede allerede i 1759 som medhjælper ved de første prøveopmålinger udført af Peder Kofoed. Thomas Bugge blev i 1764 udnævnt til trigonometrisk observator og skulle stå for opmålingerne af Sjælland. I 1773 bliver han overlandmåler med ansvar for beregningerne for hele landet; en opgave han beholdt efter han blev leder for observatoriet i 1777. En af Thomas Bugges største bedrifter var at gennemføre det store arbejde med at op-

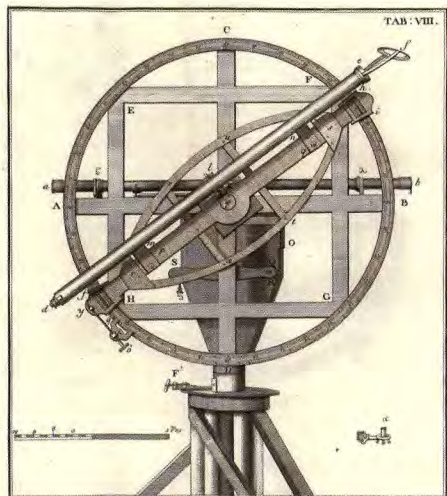
måle hele Danmark og dermed udgivelsen af de første korrekte landkort.

Bag arbejdet stod Videnskabernes Selskab, støttet af kongens kancelli med Geheimeråd Otto Thott i spidsen. Thott var stærkt optaget i bestræbelser på at forbedre observatoriet, og det var hans idé, at Ringerloftet skulle overdrages helt til observatoriets brug. Problemet med at kirken skulle kunne ringe med klokkerne løste han med at foreslå, at observatoriet ansatte en oppasser, der foruden at sørge for at gå til hånd i observatoriet skulle bære instrumenter op og ned fra loftet, også forestå ringningen med kirkens klokker. Denne tjener skulle aflønnes med 50 rigsdaler om året samt have et tillæg fra kirken for at ringe med klokkerne. Der er ingen skriftlige kilder der beviser, at Ringerloftet vitterligt blev brugt til opbevaring af instrumenter til brug for de trigonometriske opmålinger, men det er nærliggende at tro det, da det var observatoriets instrumentmager, der skulle vedligeholde og indstille instrumenterne. Til observatoriet var der fra 1770'erne tilknyttet en svensk instrumentmager Johan Ahl, som tillige med astronomiske også fremstillede geografiske instrumenter til opmålingerne. Enkelte af disse instrumenter eksisterer i dag.

Fra 1806 boede instrumentmager Isac Hansen i Rundetaarn. Hans opgave var primært at passe observatoriets instrumenter. Han arbejdede også for Videnskabernes Selskabs geografiske landmålere, for ingeniørkorpset og for Rentekammerets landmålere. Vi ved, at han som bibeskæftigelse reparerede og indstillede styrmændenes navigationsudstyr. Ved siden af sin instrumentmagervirksomhed var han portner i Rundetaarn og bud for universitetsbiblioteket.

¹ Rigsarkivet, Københavns Universitet, Konsistoriets kopibog, 1766

Ekströmske Cirkel fra T. Bugges bog om opmålingsmetoder ved geografiske kort, 1779

1791 - 1803 Garvning af skind

I 1791 blev Ringerloftet udlejet til garver Lund, mod en årlig leje på 100 rigsdaler til Kirken. I 1801 klagede Bibliotekskommissionen til konsistoriet over, at Ringerloftet blev udlejet til garveren. Kommissionen var bekymret for, at kirkens mure og tømmerværk skulle tage skade af de »raae Huder, som Garveren, der har lejet Loftet, indbringer der« og de påpeger at »foruden Stank og Fugtighed ogsaa Farligheden, ved det at Folk og allehaande Haandlangere, vel ikke altid ere forsigtige med deres Tobakspiber iblandt det store Oplag af brændbare og antændelige Varer«¹ bør tages i betragtning. I konsistoriet diskuteredes om det var pen-

gene værd at udsætte loftet for den belastning. Der blev diskuteret om lejeindtægt kunne dække de langsigtede skader som måske opstod på træværk og gulv. Opbevaring af brænde og stenkul til observatoriets og bibliotekets opvarming, og at der blev arbejdet ved lys »endog i Lygte« og røget tobak, var efter flere medlemmer i konsistoriet en større fare for bygningen. Der kunne opstå ildebrand, som ville kunne forårsage store ødelæggelser ved kirken, biblioteket, observatoriet og i værste fald i hele kvarteret omkring bygningen.

I 1803 blev garveren opsagt og forlod Ringerloftet.

¹ Rigsarkivet, Universitetet, Circularia 12.05.69

1787 - 1806 Fjerfabrik til Fruentimmers prydelse

I diskussionen om det rimelige i at udleje til garveren, mente kirkens akademiske værge N.C.Kall, at man skulle være bekymret over det, Rundetaarns portner Simonsen havde gang i. Han brugte loftet til opbevaring af »Træe-Skrammel og Feder-varer«. Portneren havde nemlig en nebengesjæft der gik på at fremstille og sælge »Fjer til Prydelse af Fruentimmere« – det er vel det vi i dag kalder »accessories«. »Træskrammel« er sandsynligvis legetøj til børn. Hans fabrik var en økonomisk god forretning.

I 1803 fik han dog lov til at fortsætte sin

gerning på Ringerloftet efter garverens opsigelse. For en leje på 50 rigsdaler til kirken fik han brugsretten til Ringerloftet samt gårdspladsen mellem kirken og de butikker, der lå på hjørnet af Landemærket og Købmagergade.

Da manden døde i 1806 og enken søgte pension på 100 rigsdaler om året, blev det fra flere sider nævnt, at konen havde en betydelig forretning med fjervarerne og at hun ejede flere ejendomme i byen, så pension var ikke nødvendig.

Kvindernes hovedbeklædning fra 1790-1800 giver et fingerpeg på hvad Simonsens producerede af fjerhatte. Fra Carl Bruun, København, 1887-1901. Side 955.

1803 Lagerplads for Universitetsbiblioteket

Ved Garverens fraflytning blev der plads på loftet til andet end Portnerens fjer og trævarer. Underbibliotekar Schiellerup søgte konsistoriet i 1803, om at få lov til at bruge loftet til opbevaring. Ifølge en af ham udarbejdet liste over genstande, der havde perifer betydning, var bl.a. en arabisk samling med klædedragter, røgelseskar, astrolabium, arabiske guld- og sølvmønter, stene, knive og sølvpiber. Det var en række fysiske og astronomiske instrumenter, man kan undre sig over tilhørte biblioteket. Det var græske og hebraiske typer, der tidligere var blevet anvendt ved universitets udgivelser, samt oplag af tryksager om den arnæmagnianske samling og Den danske Ordbog.

Astrolabium fra 1756.
Rundetaarns Samling

1809 - 1880 Tørring af urter

Kørvel kunne være en af de urter der blev tørret på loftet. Fra Flora Danica, 1761 ff.

Professor Gottfried Becker (1767-1845) får i 1809, mod en beskedent leje på 15 rigsdaler, tilladelse til at tørre urter på Ringerloftet. Becker var ekstraordinær professor og holdt forelæsninger i kemi på Universitetet. Han ejede Elefantapoteket og kunne i over 50 år kalde sig hofapoteker. Apoteker Becker var engageret i flere kommissioner og var forfatter til flere kemiske-økonomiske skrifter.

Urter var grundlaget for mange af apotekernes opskrifter, og botanik var en vigtig del af farmakologien. Urter som kvan, baldrian, cikorie, angelica, dild, perikon, granknopper og bærsorter brugtes i lægemidler. Tørrede urter solgtes fra apoteket til mange forskellige formål, f.eks. som krydderier til maden eller som tilsætningsstoffer til akvavitten! Med Becker, der brugte loftet i 3 år, startede en lang periode hvor apotekere lejede loftet til tørring af urter.

I 1816 var det apoteker for Det Kongelige Militær- og Vaisenhus apoteker Jens Peter Groth (1787-1831) der lejede loftet til urtetørring. Dette apotek, som indtil 1826 lå på adressen Købmagergade 44, benyttede indtil 1880 Ringerloftet til formålet.¹

¹ Forpagtere af Vaisenhuset: til 1832 Jens Peter Groth, til 1840 Groths stervbo, fra 1840 Johan Danile Herholdt Groth, fra 1866 Levin Levinsen Tvede, og Alfred Sprechelsen, fra 1878 Niels Peter Christian Lassen og Christian Julius Sophus Engberg.

1848 Ringerloftet hovedrepareres

I 1846 var man klar over at kirkens tagbjælker, tag og gesimsrender trængte til en hovedreparation. Etatsråd og hofbygmester Koch underrettede konsistoriet d. 25. oktober 1846 om, at arbejdet snarest burde sættes i gang. Sagen blev udsat fordi der siden 1841 verserede en uenighed mellem kirke, universitet og magistrat om, hvem der skulle betale den stærkt forhøjede forsikringspræmie. Kirkens økonomi var elendig, og de store udgifter kunne ikke skaffes fra kirkens menighed. Kirkens tags hovedreparation anslog man kunne komme til at koste 7000 rigsdaler og før man satte det i gang, måtte man have enighed om, hvem der skulle betale. Trods store økonomiske problemer måtte Kirken alene bære udgifterne. Nationalbanken bevilgede lånet til kirken og i løbet af sommeren 1848 blev

istandsættelserne igangsat.

De underste dele af de svære tagbjælker blev fornyede med nye spærfødder. Den langsgående fodrem blev udskiftet. De krydsgående støttebjælker blev desværre fjernet, hvilket må beklages i dag, da det har bevirket, at ekstra forstærkninger måtte etableres ved ombygningern i 2006.

De 9 kviste blev erstattet med 12 støbejernsvinduer. Tagstenene blev udskiftet og der blev isat nye tagrender. Under arbejdet med tagrenderne blev det nødvendigt at udskifte låsene til Ringerloftet, da kobberet ellers risikerede at blive stjålet. Da reparationerne blev udført alt for sent, nåede nedsivende regnvand at ødelægge loft og vægge i det underliggende bibliotekslokale. Universitetet måtte selv bekoste reparationerne i eget lokale.

1848-1880 Possementmagerloft

Det er fristende at forestille sig, at de omfattende reparationer på Ringerloftet i 1848 bevirkede en kraftig oprydning af loftet, således at det knapt 50 meter lange loftsrum blev anvendeligt til possementmagervirksomhed. I 1848 betalte possementmager Leonhard for første gang 25 rigsdaler for et års leje.

En possementmager var en håndværker, der fremstillede kvaster, borter, bånd og frynses til beklædningsstykker eller til møbler. Ligesom rebslageren havde possementsmageren brug for en lang bane, hvor garn og snore kunne vindes sammen. Rebslagerens materialer tålte regn og slud, men det kunne possementmagerens uld og silke ikke holde til. På Ringerloftet kunne han spinde i ly for vejr og vind.

Ifølge kirkens regnskaber for 1870 og 1871 var Ringerloftet udlejet til hele tre possementmagere (Jørgensen, Reimann og Sommer), der årligt hver gav 8 rdl. 2 mark i leje for 4 måneder om året.

Fra 1873 til 1880 havde kirken opdelt den ene halvdel af Ringerloftet i tre »strækninger« og krævede nu leje for hele året. Lejeindtægterne var nu 30 rdl./60 kr. for hver af de nævnte tre possementsmagere.

Sidste år blev 1880, hvor de delte loftet med Bernhard Olsen.

Garntrisse fundet på Ringerloftet i 2006. Mærket A.S. kan være possementmager Sørensens, som var lejer i 1850-1852, eller Sommers 1870-1880.

1863 Tagrytterens vejrløj faldt ned

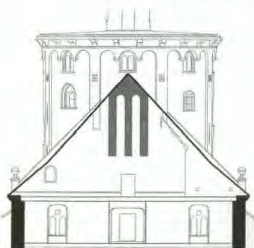
Trinitatis Kirke var i en elendig forfatning, gulvet i kirken var pilråddent og pulpitterne og bibliotekssalens tilstand var under al kritik. Konsistoriet, Magistraten og kirken diskuterede kraftigt, hvordan reparationen skulle finansieres. Hvor katastrofal situationen var, blev understreget af en meget uheldig hændelse, som kunne have kostet menneskeliv. Efter Kong Frederiks død den 15. november blev der under hofsorgen ringet i flere uger med klokkerne. Sørgeringen blev brat afbrudt den 3. december

1863, da den øverste del af tagrytteren styrtede ned på gaden.

Det var vejrløjen og to af de tre kugler på jernstangen, der kurede ned af tagets side, ned på gaden. Det satte skub i planerne for hovedreparation af kirken og Rundetaarn. Rundetaarn blev hovedrepareret i 1865 og kirken i 1869-1871.

1865 Trappen på Rundetaarns gavl fjernes

På gavlen mod Rundetaarn ses resterne af konsoller, der indtil 1865 bar en trappe fra Rundetaarns øverste etage til platformen. Trappen blev brugt af publikum, der skulle op og se udsigten. Under en omfattende restaurering af den øverste del af Rundetaarn i 1865, fjernede man trappen, fordi den var i så ringe stand, at der var fare for nedstyrtning. Trappen var ikke længere nødvendig, da man havde nedlagt observatoriet, og publikum kunne nu bruge stentrappen i cylindermidten, der tidligere havde været forbeholdt astronomerne.

På tegningen ses markering af de tre konsoller på gavlen mod Rundetaarn, der bar den udvendige trappe.

Udsnit af billede i Den danske Vitruvius, 1746-49. Adgang til trappen var fra øverste etage i Rundetaarn umiddelbart før astronomernes arbejdsværelser.

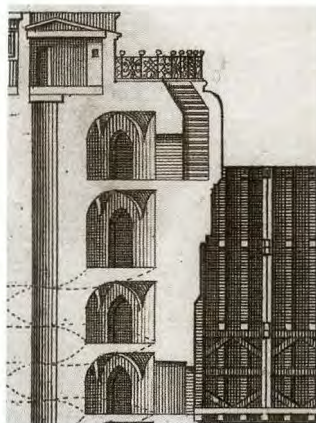

Foto 2007 af resterne af de tre konsoller.

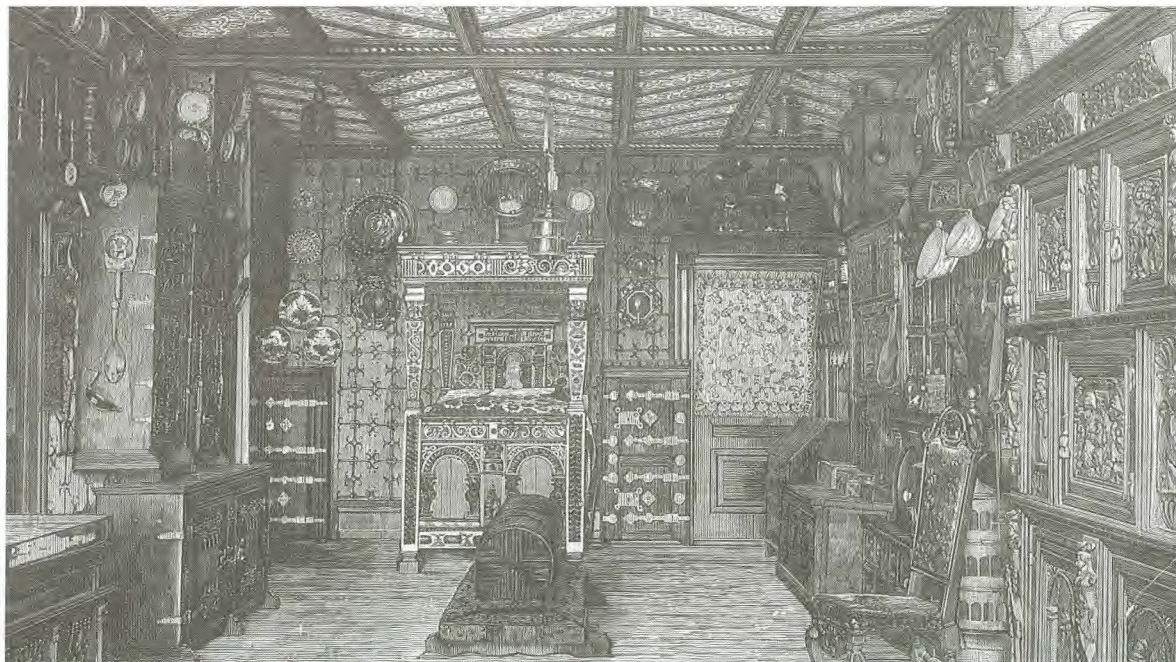
kerne. Derfor kan slutes at trappen ikke er oprindelig. Måske er den kommet til i 1694, hvor Ole Rømer gennemførte ombygning af Rundetaarn og tilførte tårnet to ret store huse på platformen.

Ved reparationerne efter branden var der ingen udgifter til murere, men til tømrere og snedkere, der forsynede denne trappe med tremmedøre, samt et lille forrum ved indgangen i tårnets øverste etage. I 1728 blev den kaldt for en »italiensk trappe«, og må have haft to eller tre lige løb med en å to repos'er. I 1865 fjernedes trappen, som på tegningerne imidlertid er vist som en vindeltrappe.

I 1822 skete en total udskiftning af platformen og restaurering af Caspar Finckes gitter. Det kan være ved denne lejlighed at trappen blev ændret. I 1865, da trappen blev fjernet, indrettedes et lille vinduesrum til vask og senere til et lille toilet. Dette bliver i 2007 fjernet og i stedet åbnet som vinduesniche.

¹ Danmarks Kirker, København, bd. 2, side 259. Udgivet af Nationalmuseet 1948-1958

1880-1885 »Musæet for den danske Bondestand«

Den 25. april 1879 søgte løjtnant Bernhard Olsen om at leje Ringerloftet til brug for et museum for den danske bondestands historie.¹

Dr. Artur Hazelius fra Stockholm havde allerede i 1873 skabt et museum for almuekultur i Stockholm. På Verdensudstillingen i Paris 1878 udstillede Hazelius en svensk og en lappisk bondestue med livagtige voksmodeller med folkedragter og brugsgenstande. Bernhard Olsen så udstillingen i Paris og blev fascineret af de livagtige udstillings-scenerier. Det var en ny museal udstillingsmåde, der fik stor opmærksomhed i Europa. Bernhard Olsen fik idéen til at skabe et lignende museum i Danmark, som kunne belyse den danske bondes kulturhistorie. På opfordring af Museumsdirektøren Kammerherre J.J.A. Worsaae skabte Bernhard Olsen tre bondestuer fra henholdsvis Sjælland,

Amager og Bornholm til »Den nationale, kunstindustrielle Udstilling i København«, der blev vist i de første måneder af 1879. Hans bondeinteriører viste udstillingsprincipper, der senere skulle bruges til et museum for den danske bondestands historie. Bernhard Olsens grundlæggende ide var at skabe en national identitet i en tid, der var præget af opbrud i samfundets organisering. A. Hazelius skriver i en støtteerklæring til Bernhard Olsen, at det i »denna nivellerings tid« var vigtigt at støtte hans arbejde. Den voksende industrialisering og de nye politiske ideer skabte en polarisering mellem den internationale socialismes bestræbelser på omfordeling af samfundets goder og de borgerlige kræfter, der arbejdede på at opbygge en national forståelse til bibeholdelse af det bestående.

Illustration fra 1885 af en karnapstue. Loft og sider var af lærred, som stuerne der var opstillet på Ringerloftet i 1880.

¹ Københavns Stadsarkiv, Trinitatis Kirkes arkiv, no.23

Formanden for Industriforeningen, rustmester Christensen, der stod bag kunstindustriudstillingen i 1879, var tillige medlem af »Trinitatis Kirkes Inspektion«. Det var derfor nærliggende, at Bernhard Olsen søgte Trinitatis Kirke om at leje Ringerloftet. Den 25. april 1879, kort efter den kunstindustrielle udstilling var slut, skrev Bernhard Olsen til kirken. Han bad »så mindeligt om en tålelig leje«. Han havde ingen penge til sit forehavende, alt hvad han rådede over, var private gaver og den arbejdskraft, som han selv lagde i det.

Lejekontrakten af 1. juli 1880 omfattede den søndre del af Ringerloftet til en årlig leje på 250 kr. Den nordre del var udlejet til tre possementsmagere. Bernhard Olsens planer var at skabe et museum. Han ville helst have lejet det store lokale nedenunder, det tidligere universitetsbiblioteket, men den var udlejet til boghandler Reitzel. I efteråret 1880 var Bernhard Olsen i gang med at indrette stuerne på Ringerloftet. De mange gaver fra hele landet indgik i det, han først kaldte for »Samlingen af den danske Bondestands Fortidsminder«, og senere i november for »Musæet for den danske Bondestand«. Han opstillede to sjællandske stuer, samt to amagerstuer og et kammer. Stuerne var ca. 6 x 6 meter og 3 meter høje. De var åbne ud mod de små lysåbninger i taget. Væggene var af brædder og lærred med papirtapet. Senere skulle indrettes to bornholmske stuer.

Olsen var bekymret for de tilfældige personligheder, der havde adgang til possementmagernes halvdel af loftet. Han bekymrede sig for fremtiden når værdifulde genstande skulle udstilles i stuerne. Det kunne friste arbejdspersonalet til »at gjøre

Noget, der ikke er ret og som de mulig under andre Forhold vilde have undladt«. Og så var loftet ikke tæt, regn og sne ville kunne ødelægge de opstillede ting. Bernhard Olsen fik efterhånden støtte til sit forehavende og som han skrev i slutningen af 1880 til Kirkeinspektionen, forventede han »høj protektion og at der vil blive dannet et Samfund til Formaalets Fremme, bestaaende af de første Navne i Rangen, Videnskaben og Kunsten«.

Berhard Olsen fik ikke den fulde støtte fra kirken side, måske fordi hans forehavende ikke havde et kirkeligt formål. Han pointerede i brevet, at hans formål ikke var af kommerciel art, men udelukkende i et nationalt øjemed. Han imødeså pladsproblemer og ønskede derfor ikke blot at leje den nordre halvdel af Ringerloftet, men også bibliotekssalen med de to forværelser ved indgangen. Selvom han kunne betale den samme leje som både possementmagerne på loftet og boghandler Reitzel i bibliotekssalen, blev hans ønsker ikke imødekommet mht. at leje Bibliotekssalen. Kun possementmagerne blev opsagt og fra 1881 havde han hele Ringerloftet til sin rådighed.

Bernhard Olsen måtte opgive tanken om et offentligt museum. I 1885 flyttede han samlingen til en midlertidig adresse på Vesterbrogade, for senere at indrette »Dansk Folkemuseum«, som det kaldtes, i den nyopførte Panoptikon-bygning.¹

Fra de kummerlige forhold på Ringerloftet voksede museet i de følgende årtier. I 1901 fik museet en udendørs afdeling i Sorgenfri, igen efter svensk forbillede, og det er det vi i dag kender som Frilandsmuseet. Fra 1920 blev Dansk Folkemuseum og Frilandsmuseet en del af Nationalmuseet.

¹ Illustreret Tidende
14. august 1885

1905 - 1922 Teatermaler Carl Lund

Teatermaler Carl Lund flyttede fra en malersal på Kasino Teatret til den gamle bibliotekssal i 1905. Carl Lund havde igennem flere år malet kulisser til de fleste Københavnske teatre. Lærrederne blev lagt på gulvet og bemalet. I flere perioder har Carl Lund haft så mange opgaver, at det var nødvendigt også at leje Ringerloftet. På de gamle gulvplanker, der blev afdækket i 2006, og på søjlerne ses tydeligt rester af maling i stærke farver fra denne aktivitet. Carl Lund blev opsagt til april 1922 af Magistraten, som ønskede at udleje til det Kgl.

Bibliotek, der havde planer om at bruge Bibliotekssalen til avisarkiv og avislæsesal. En plan som aldrig blev realiseret.

Teatermaler Carl Lund havde mange malere beskæftiget. På billeder herunder ses Alfred Jepsen (f. 1859), der blander farver i bibliotekssalen. Alfred var meget interesseret i fotografi og han har selv instrueret dette billede, som er taget i perioden 1910 til 1912. Diapositivet er fra farvebilledets barndom. Det blev fremkaldt i Paris.

Farvepose fundet under gulvet i 2006.

Klokkerne

Fra Ringerloftet er der adgang til tagrytteren, hvor klokkerne hænger. De nuværende to klokker stammer fra 1937 og er støbt på Brønderslev jernstøberi.

I tagrytteren hang indtil engang i 1800-tallet tre klokker. Den mindste klokke kaldtes for kvarterklokken og blev brugt til kvarterslagene fra kirkens sejerværk (se side 26). Fra Ringerloftet kan klokkerne aktiveres ved håndkraft. Afstanden op til klokkerne og den mellemliggende etageadskillelse betyder at klokkernes lyd ikke er generende for ringeren. I Trinitatis Kirke foregår ringningen stadig ved håndkraft, som snart det eneste sted i hovedstaden. Klokkeringningen foregår i dag på samme måde som i 1656.

Ved den store brand i 1728 ødelagdes klokkerne. Ved kontrakten på de 3 nye klokker nævntes, at metallet fra de gamle klokker skulle genbruges.¹ Den største klokke vejede 2 skippund og 10 lispund (ca. 400 kg), den mellemste 1 skippund og 15 lispund (ca. 280 kg) og den mindste – kaldet kvarterklokken – vejede 1 skippund og 4 lispund (ca. 192 kg). Efter de var støbt skulle de prøveringes over 3 dage. Hver dag skulle de ringe uafbrudt i 8 timer for at afprøve om støbningen var holdbar.

Oprindelig var det klokkerens ansvar at ringningen foregik planmæssigt, men oftest blev det graverkarlens opgave at ringe med klokkerne. I dag er det kirketjenerens ansvar.

Ringning til studentergudstjenester forestås af et særligt klokkerlaug, der også er aktive ved kimningen, hvor man slår direkte på den store klokke med kimehamre. Der kimes juleaftensdag kl. 15 til 16. Julemorgen

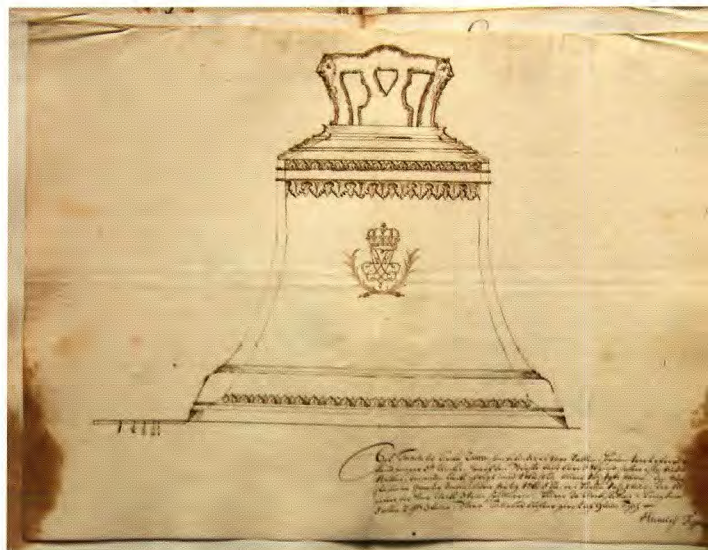
¹ Rigsarkivet, Rente-kammeret, Bygningskommissionen af 10. marts 1731, nr. 421.1

Klokkestøber Henrich Tessiens skitse til den nye klokke som han sendte med tilbudet til bygningskommissionen i maj 1730

Kimning 1. juledag 2005

kl. 9 til 10. Påskelørdag kl. 16 til 17. Påskemorgen kl. 9 til 10. Aftenen før pinse kl. 16 til 17 og endelig pinsen morgen kl. 9 til 10. Der er blevet ringet ved alle kirkelige gudstjenester og ved begravelser er det tillige ofte almindeligt med klokkeringning, men i gamle dage kun hvis de efterladte betalte for ydelsen.

Der er altid blevet ringet hver morgen og aften. I dag ringes fra hovedstadens kirker på samme tid: kl. 8 om morgenen og kl. 17 om eftermiddagen. I vinterperiodens mørkeste tid fra 15/11 til 15/2 dog kl. 16. Sådan har det ikke været tidligere. I Københavns Vejviser fra 1773 nævnedes tidspunkterne for Trinitatis Kirkes klokkeringning: Hver dag ringedes kl. 5 om morgenen, mandag og tirsdag til bøn kl. 8 og kl. 9 til eksamen, ligesåvel som torsdag og fredag. Om eftermiddagen ringedes der kl. 3 mandag, onsdag og fredag. Ringning til eksamen markerede starten på sognepræsten eller kapellanens overhøring af Trinitatis Kirkes Fattigskoles elevers kristendomskundskab.¹ Klokkeringningen var forskellig fra kirke til kirke, så borgerne havde en fornemmelse af tiden, hvis de kendte reglerne for ringningen.

Endnu i dag er klokkeringningen en væsentlig del af byens puls: Man hører ikke klokernes ringen, kun når den udebliver! Ved specielle lejligheder havde Trinitatis Kirke ligesom Vor Frue Kirke særlige klokkeringspligter i forbindelse med hofsorg. Ved dødsfald i den kongelige familie blev der ringet med klokkerne i en lang periode. Efter Christian VIII's død i 1848 blev der ringet fra Trinitatis Kirke fra den 21. januar til den 26. februar. Kongelige dødsfald var en bekostelig affære for kirken. Udgifterne i 1848 blev i alt på 520 rigsbankdaler. Dyrest var de 357 alen sort klæde, som blev draperet i kirkerummet. Til den ekstraordinære klokkeringning blev der ifølge regnskabet brugt 73 rigsdaler.

Da enkedronningen Marie Sophie Frederikke døde i 1852 blev der ringet i 16 uger og graversvenden blev betalt 8 skilling om

dagen for 2 timer.

¹ Fundats til Trinitatis Kirkes Fattigskole. Runde Kirke, Taarn og Sogn, side 42

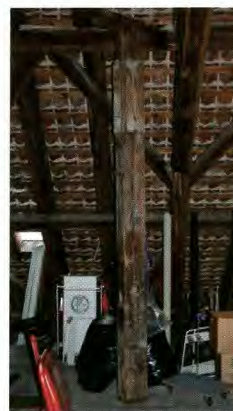
Kresten-Erik Dahl ringer til højmesse med begge klokker (2005)

Transport op og ned

Loftets anvendelighed er afhængig af mulighederne for at transportere gods derop. Rundetaarns sneglegang er ideel. Man har nemt kunnet bære eller køre tingene op. Indtil slutningen af 1800-tallet har man kunnet hejse ting op gennem de to galvluger. Hejseværket i nordsiden eksisterer, men lugen er borte. Lugen mod syd findes endnu.

En reparation i 1860 afslører, at man stadigvæk benyttede hejseværket på den tid. Måske har graverkarlen benyttet denne hejseanordning til vand til et vandkar, der var forbundet med rør ned til de underliggende etager.

I 1989 anskaffedes et el-drevet køretøj, som fra sneglegangen kunne køre ind på loftet.

Øverst: Kærre, der har været brugt til transport i Rundetaarn.

Midten: Udsnit af litografi fra omkring 1840. Over gavllugen ses hejseisen over 2 opslåede skodder.

Til venstre: Det endnu eksisterende hejseværk på Ringerloftet.

Yderst til venstre: Glas til Ringerloftet på vej op ad sneglegangen på den eldrevne vogn. (2007)

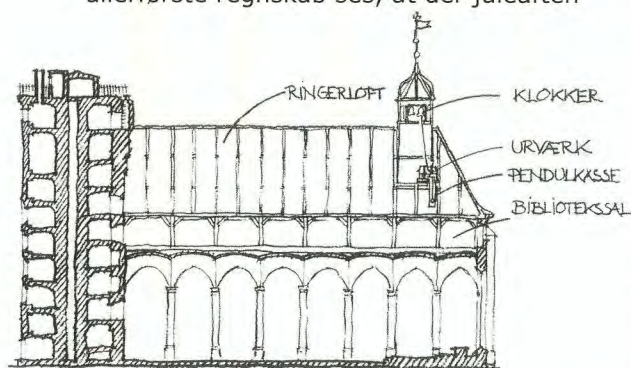
Kirkens tårnurværk og byens tidssignal

Trinitatis Kirkes urværk var et af mange offentlige ure i København. Alle kirker havde et urværk ikke blot for deres egen skyld, men også for byens borgere. Det var i offentlighedens interesse, at byen var forsynet med ure, så alle kunne passe tiden.

Trinitatis Kirke har fra starten haft et urværk på stokværket under tagrytteren på Ringerloftet.

Datidens store tårnurværker blev kaldt for sejerværker. Det var betegnelse for et urværk, der ikke nødvendigvis styrede visere på en skive, men som markerede tiden ved timeslag og kvarterslag. Sejerværket i Trinitatis kirke havde ikke urskive med visere. I dag er det svært at forestille sig ure uden visere, men faktisk var det en rimelig indretning, når man tænker på, at færre mennesker ville kunne se urskiven, end at høre klokkenes kvarter og timeslag.

I 1657 blev værket undersøgt af tre urmagermestre og deres oldermand, som var blevet tilkaldt, da det tilsyneladende ikke fungerede efter hensigten.¹ Det var et brugt urværk, kirken havde overtaget. I kirkens allerførste regnskab ses, at der juleaften

1657 blev betalt 21 rigsdaler og 2 mark til tømmermanden Poul Christensen for et tømmerhus til sejerværket, med bjælker, loft, beklædte sider samt en trappe.² Samme indretning blev udført efter branden i 1728. Trappen, resterne af 1731-værkets fodrem og pendulkasse eksisterer endnu. Kirkens tårnrytter over bibliotekssalen var en belastning for hele tagkonstruktionen og har været det helt fra starten. Den første store reparation af klokketårnet er nævnt i konsistoriets forhandlingsprotokol for den 12. juni 1675, hvor bibliotekssalens loft blev istandsat. Endnu i dag kan man i den underliggende bibliotekssal se, hvordan vægten af tømmeret, klokkerne og urværket har tynget konstruktionen. Loftet er sunket adskillige centimeter.

¹ Rigsarkivet, Københavns Universitet, Konsistoriets forhandlingsprotokol 25. april 1657 (ac)

² Rigsarkivet, Københavns Universitet, Patronatsarkivet 43 01 01, Søren Pedersens Regnskab 1656-57. (udg. Af Albert Fabritius, Trinitatis Kirkes ældste Regnskaber, Kbh. 1956)

Trinitatis og Vor Frue Kirke tilhørte begge Universitetet og deres historie er sammenhørende på mange måder, ikke mindst hvad angår urværkernes drift og vedligeholdelse. Den 3. oktober 1666 tilbød sejermager Mathias Sørensen fra Aars at vedligeholde både Vor Frue Kirkes og Trinitatis Kirkes urværker. Trinitatis Kirkens værge Rasmus Vinding fik til opgave at forhandle med sejermageren til den billigste pris – dog højst 50 rigsdaler årligt. Mathias Sørensen blev ansat til 50 rigsdaler årligt, samt ekstra 5 mark for smørelse og olie.

I 1672 blev der leveret et nyt sejerværk til Vor Frue, som havde visere på tårnets fire sider, samt en urskive nede i selve kirkerummet. På den tid et avanceret urværk. Mathias Sørensen skulle, sammen med en anden sejermager, Peder Simonsen, kontrollere om det nye urværk var i orden inden overdragelsen til kirkens klokker Laurits Tot.¹ Det var et betroet hverv at passe urværkerne og da Mathias Sørensen udførte sit arbejde til professorernes tilfredshed, blev han i 1676 tilbudt at efterfølge Anders Pedersen i klokkerembedet, når han engang døde, hvilket skete allerede i 1679.

»Klokkeren« var i byerne, som degnen på landet, den øverste kirkelige embedsmand næst efter præsten. At ringe med klokkerne var betroet den som havde styr på tiden og som tilrettelagde kirkelige handlinger for menigheden. Menigheden betalte præsten og klokkeren for de kirkelige handlinger. Klokkeringningen og pasningen af sejerværket var klokkerens ansvar og med indtægterne fulgte udgifterne. At forfremme urmageren til klokker skete kun denne ene gang, men pligterne med vedligeholdelsen af urværket fulgte Trinitatis Kirkes klokkere

til 1819, hvor den nævntes i klokker Carsten Pedersens bestallingsbrev. Klokkerembedet, der var ret indbringende forretning, blev i Trinitatis Kirke altid givet til personer der havde tjent Universitetet i andre betroede job. Klokkeren forblev i embedet til han døde og man udnævnte ofte efterfølgeren, når den gamle klokker kom op i årene. Udnævnelse af efterfølgeren skete i et ekspektancebrev, som for eksempel i 1713, hvor klokkerens pligter mht. klokkerne og urværket nævnes: »Med Klokkerne skal han have opsigt at de forsvarligen og til de bestemte tider ringes paa og bære all muelige omsorg for at seyervercket vorder rigtig opdraget og det paa egen bekostning ligesom hans Formand uden kirkens bekostning der for til Uhrmageren«.

Frem til 1728 kaldtes Ringerloftet i flere kilder for Klokkerloftet.

Foto 2006 af trappe til tagrytteren. For enden af trappen var en dør til det aflukkede rum, hvor urværket stod.

¹ ac 9/11 1672

Vor Frue Kirkes ur betragtedes som byens vigtigste ur i 16-1700tallet. Tidssignalet skulle afstemmes med uret på Københavns Slot. I kirkens tårn hang stadens vagtklokke, som bl.a. blev brugt til at give signal til lukning af Nørreport om aftenen.¹ Det var naturligt, at det var her Universitetet ofrede penge på den nyeste urteknik. I 1686 fik Vor Frue Kirke et nyt sejerværk, og i 1690 blev det kasserede sejerværk overdraget til Trinitatis Kirke² selvom det var bedømt som ubrugeligt! I 1712 får klokker Søren Mathiesen medhold i, at han, da urværket »var ganske fordærvet«, ikke skulle dække urmagerregningerne, som han ellers var forpligtet til.³

Udsnit fra billede 1834, der var to kviste under tagrytteren - en på hver side - gav lys til rummet, hvor urværket stod. Til højre ses resterne af urværkets sokkel.

Det gamle 1657-urværk stod endnu i klokketårnet i 1720, hvor man kan læse i inventariet: »Det gamle Seyerwerck, som staaer ved enden af det ny Sejerwerk paa Klocker loftet, er af ingen verdi, fordi Jernet der udi naar det forarbeides er som glas og springer«⁴

Den store brand i 1728 ødelagde hele tagkonstruktionen på Trinitatis Kirke. I et overslag på murerarbejdet fra 28. december 1728 læses: »Das Gewölbe hat an Zweiten Stellen habt Schaden genommen, als die Spitze des Glocken Thurms eingeschlagen anderer Stelle, als das Eissen von der Uhr niedergefallen«.⁵ Urværket og vindfløjen var altså skuld i, at hvælvet blev beskadiget.

¹ Konsistoriets kopibog 1755, side 421. Københavns Magistrats forordning af 14. juli 1695 vedrører reglerne for vagtringningen fra Vor Frue kirketårn (Acta consistorii, 4. dec 1717

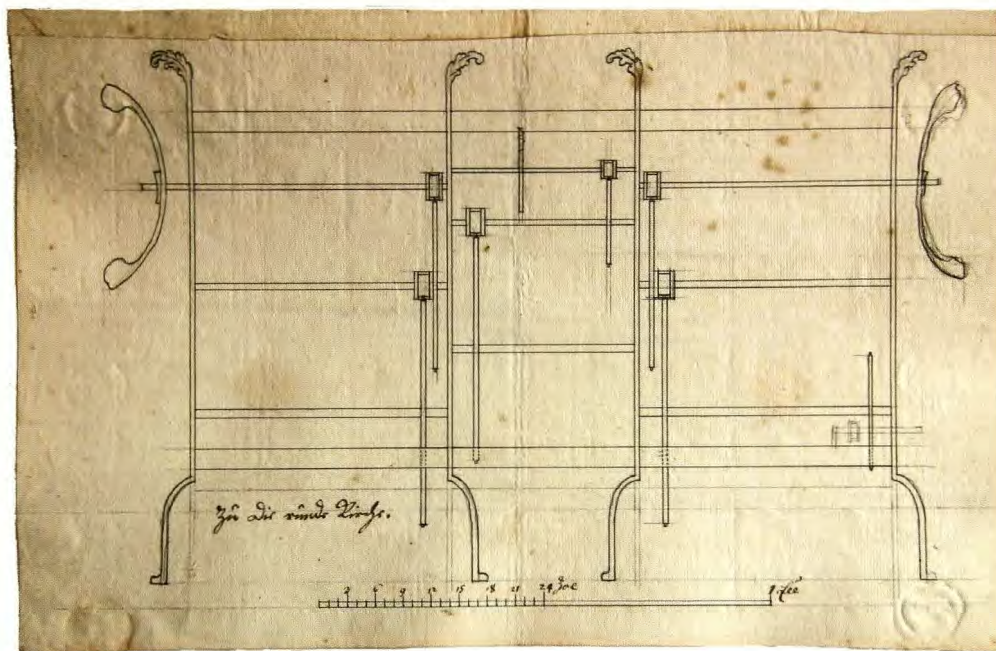
² ac 18/10 1690

³ ac 6/12 1712

⁴ Københavns Stadsarkiv, Trinitatis Kirkes arkiv, Søren Mathiesens begravelsesprotokol, afsnit 46.

⁵ Rigsarkivet, Rentekammeret, Bygningskommissionen af 10. marts 1731, nr. 421.1

Peter Mathiesens
arbejdstegning
fra 1730

Efter branden fik kirken for første gang et helt nyt tårnurværk. Urmagerenes revers, dvs. accept af kontrakten, lyder:

»Jeg Peder Matthisen Uhrmager paatager og forbinder mig hermed, at forfærdige Trinitatis Kirkes Uhrverk, efter hosfølgende tegning, hvilket Uhrverk skal gaee 36 timer, slaee timer og qvarterer; samt i Kirkens taarn inden 1. Januarii 1731 være opsatt; hvad Timmer-arbeide ved saadant Uhre forfærdigelse og opsætning udkræfviss, betaler jeg self. Derimod nyder jeg for de til saadant Uhrverk udkræfvende Materialier, samt min Arbejdsløn, og timmer Arbeidet Syf Hundrede Rixdaler og intet videre, hvilke 700 Rdr. assigneris Mig paa Deris Kongl. Majts. Casserer, ved Brand Cassen, Simon Paulli, i tre terminer, den første førend med 200 rdr, den anden, naar Uhrverket er half-færdigt, med 200 Rdr, Den tredje og sidste med 300 Rdr, naar det er fuldfærdiget, opsadt, og dygtig befundet. Til Vitterlighed

under Min Haand og mit Signete.
København d. 27. Junii 1730
Peter Matthiesen, Uhrmacher«

Urværket blev ikke færdigt den 1. januar 1731 – så sent som den 16. december samme år var der mangler, som Peter Mathiesen lovede at udbedre.¹ Peter Mathisen blev født 1696 i Dollerup i Grumtoft sogn på halvøen Angel mellem Flensborg fjord og Slien. Han lærte urmagerfaget i hertugdømmerne, og har sandsynligvis arbejdet i hertugens tjeneste. Fra 1724 var han svend ved urmageren Christian Christensen i Hillerød, hvor han havde tilsyn med Vor Frue Kirkes urværk. Kort efter optræder han som frimester i København. Han døde den 24. maj 1764 som byens største urmager med mange svende og lærlinge på sit værksted på matrikel 17 i Vimmelskaftet. Hans enke Catrine Marie Christensdatter førte firmaet videre.²

¹ RA, Rentekammerets bygningskommissions kopibog, nr. 421.15
² www.taarnurmageren.dk

Med Struensee fulgte mange nye forordninger. Samfundet skulle effektiviseres. Utallige helligdage blev sløjfet og der var bestræbelse på at give befolkningen en bedre tidsangivelse. En af de mange nyordninger i 1770-1771 var, at observatoriet på Rundetaarn skulle have eneret på »den autoriserede tid«.

Rundetaarns observator Christian Horrebow beskrev i januar 1771 problemet: »Vor Frue Kirkes Uhr har visselig i vindet gaaet meget urigtigt, og det har confederet mig i mine forretninger, hvorfor jeg vil meget ønske, at dette er hoved Uhrverket i Staden, anstaltene maatte saadant føjes, at det maatte angive Tiden nogenlunde. Det behøves ogsaa, at der var mere stringens imellem Stadens Uhrverker indbyrdes, og anlangende denne post har jeg paa sit sted giordt erindring«.² Horrebows »erindring« var til cancelliet og i løbet af 1771 fik observatoriet opgaven at meddele byens indbyggere hvad klokken præcis var. På markedsdagene onsdag og lørdag kl. 12 kunne byens borgere se et flagsignal, udregnet af observator og viderebragt af karlen ved flagstangen ved at trække flaget ned fra flagstangen. Der gik flere år med stridigheden om hvilken tid, der skulle signaleres. Astronomerne argumenterede for den sande soltid, der gennem året kunne variere med den for ure mere anvendelige middeltid. Striden om den »rette tid« og privilegiet at formidle det, udspandt sig mellem observatoriet og urmagerne i årtier. I 1823 blev Københavns magistrat sat i den situation, at de skulle vælge mellem hofurmager Urban Jürgensen eller observatoriets tidssignal. Urmager Jürgensen var dygtig og kunne via sine præcise lommekronometre nemt sørge for, at byens ure blev stillet. Ob-

Akvarel ca 1835,
10x13 cm

servatoriet, der siden 1771 havde fået betaling på 5-10 rigsdaler årligt fra de forskellige kirker med urværker, blev udfordret på dets privilegium. Observator Thunø argumenterede for, at der skulle satses på videnskabernes sagkundskab og dermed selvfølgelig at det var observatoriets opgave.³ Flaget på Rundetaarn fik lov til at fungere som tidssignal til 1865 – 4 år efter at observatoriet var flyttet til Østervold.

² Rigsarkivet, Københavns Universitet, Konsistoriets circularia, januar 1771

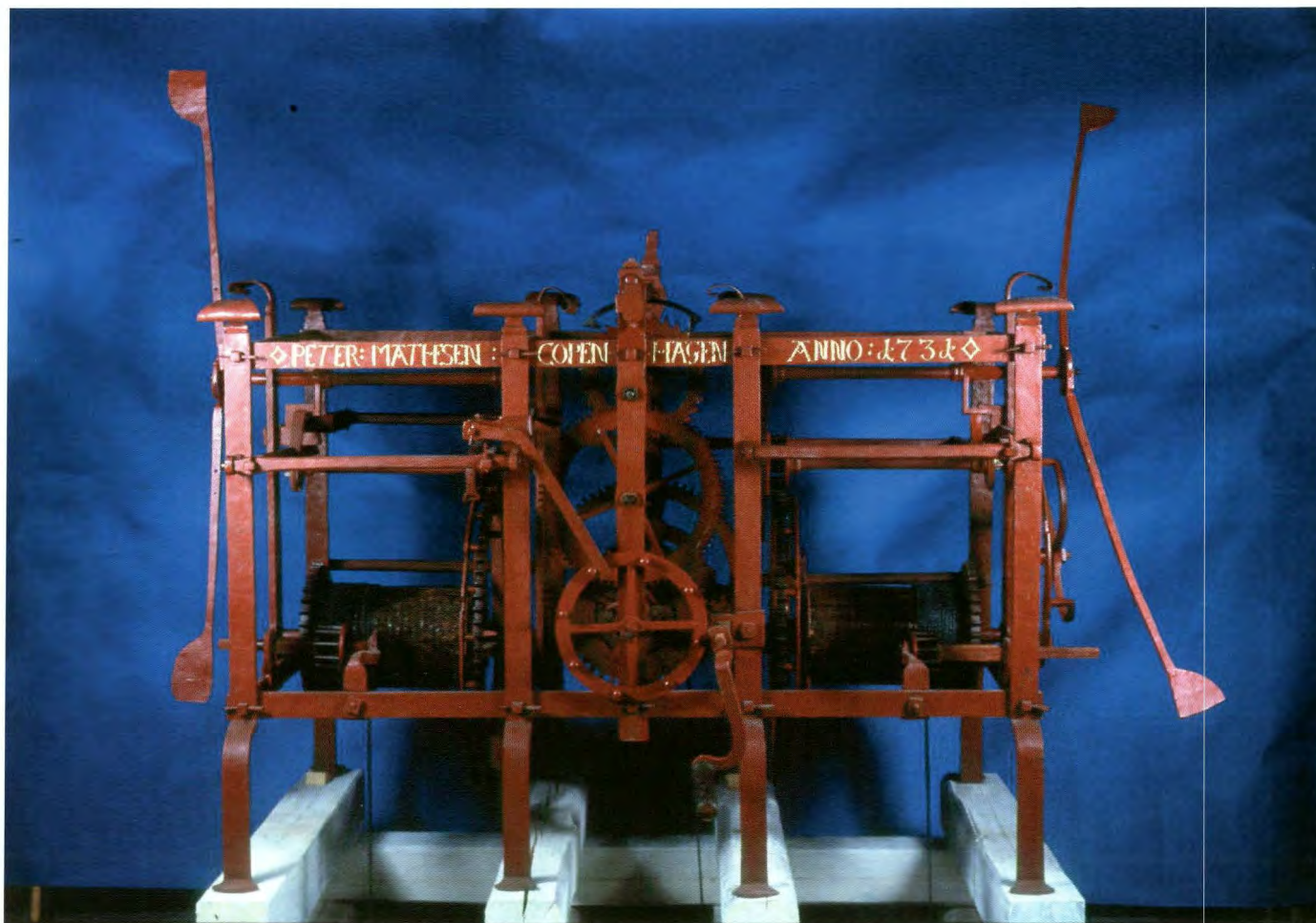
³ Acta Consistorii, div datoer, Konsistoriets kopibog 1823 nr. 1437, 1440, 1441

⁴ Mag. 1 afd., korrespondancesager, nr. 61

Det er uvist, hvornår urværket i Trinitatis Kirke ikke længere blev trukket op! Sandsynligvis engang i 1820'erne. I klokke Meyers bestallingsbrev fra 1847 nævnes urværket i tagrytteren ikke, men kun at det var hans ansvar, at uret i kirkerummet var optrukket og gik korrekt. Urværket blev sandsynligvis nedtaget under de store tagreparationer i årene 1848–49. Byens borgere havde efterhånden egne ure i hjemmet og den offentlige kirkelige tidsignal var ikke længere nødvendigt. Urværket

blev taget ned fra sin plads under tårnrytteren og fik lov til at stå på loftet indtil 1927, hvor tårnurmageren Bertram Larsen satte urværket i stand på magistratens bekostning.⁴

Tanken var, at det skulle bringes i brug igen, hvilket ikke blev realiseret. Det 276 år gamle urværk blev i 2007 genopstillet på Ringerloftet således, at publikum kan se urmager Peter Matthisens gamle sejerværk, til minde om kirkens rolle som offentlig tidsignalgiver.

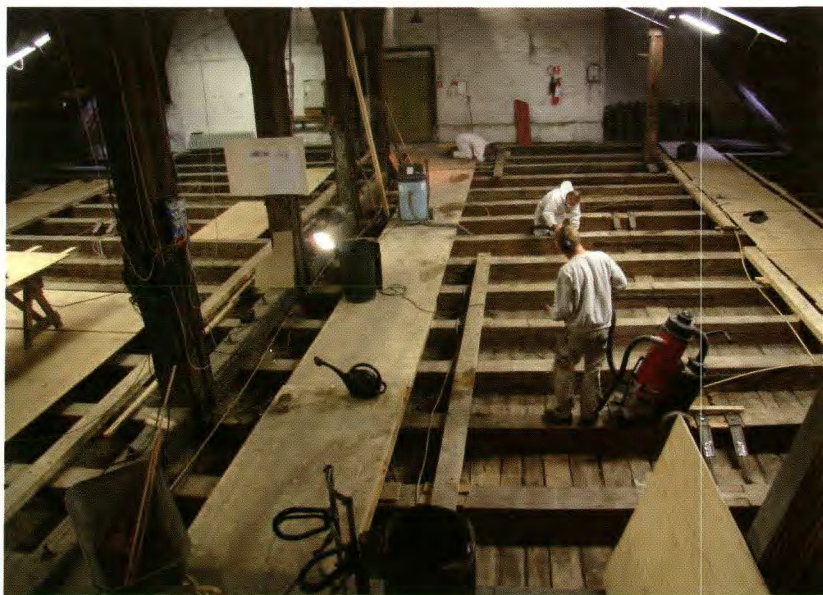
Ombygningerne 2006-2007

Siden 1987 er bibliotekssalen blevet brugt til udstillinger, koncerter og foredrag. De mange aktiviteter har medført manglende plads for administrationen. For at løse problemerne blev der i 2006 igangsat omfattende ombygninger, hvor i blandt Ringerloftet blev inddraget. Før ombygningen blev gulvet og tagkonstruktionen forstærket med jernbeslag, for at etageadskillelsen kunne klare den ekstra belastning. Godt 200 m² blev inddraget til formålet.

267 års støv og affald blev fjernet under gulvet inden isolering.

Rejsegildet fandt sted den 7. januar 2007

I nybygningen blev der indrettet et klimastyret magasinrum til den historiske samling af bøger, billeder og astronomiske instrumenter. Desuden findes et værksted, et depot for cafe og kioskvarer, samt et rum til kirkens brug. Desuden findes omklædningsrum for musikere og andre.

Mellem de forskellige rum er der et lokale, hvorfra publikum kan se ud på det unikke loftsrum med tagkonstruktionen fra 1730. I udstillingsmontrer er der udstillet genstande, som fortæller om Rundetaarn og Trinitatis Kirkes historie. I en gulvmontre kan man kikke ned på gulvbrædder fra 1730, hvorpå der er placeret nogle af de ting som blev fundet under oprensning under de gamle gulvbrædder. Arkitekt maa Søren Munck Mikkelsen har tegnet og stået for ombygningen. Hovedentreprenør var Tømrerfirmaet N.A. Nielsen & Søn.

History of RINGERLOFTET

It is called »Ringerloftet« (the Ringing Loft) because it is from here that the bells of the Church of Trinitatis are rung by hand. Access to the loft is from Rundetaarn's spiral walk.

The Church of Trinitatis was destroyed by fire in 1728. The roof structure that can be seen today dates back to 1730.

All sorts of things were found in the loft during the renovation work in 2006-2007. Together with archival research, they provide information on what use Ringerloftet was put to in days gone by. Use that does not have much to do with the church and tower, but demonstrates how, in a densely built-up city like Copenhagen, so much useful space could not just be left to go to waste.

- In 1731 the loft was used as a drying room. Washing lines and clothes pegs were found in 2006 in the course of renovation work.
- During work on the geographical survey of Denmark, which started in 1763, Rundetaarn's observatory was the point of origin for the trigonometric calculations. The observers, surveyors and cartographers worked together, while the instruments were adjusted by the observatory's instrument makers. A royal ordinance of 1766 proposes using Ringerloftet as a store for the instruments when they are not being used during the winter months.
- From 1791 to 1803 the loft was let to a tanner. The skins that were tanned and dried produced a terrible stench, to the great inconvenience of the University Library below.
- Another activity conducted in the loft bet-

ween 1787 and 1806 was less of an olfactory nuisance. Rundetaarn's porter had a factory in Ringerloftet that made feather trimmings for women. It was feared, on the other hand, that storing so much flammable material might cause a fire.

- The University Library below also needed storage space. In 1803 there was a storeroom for books and exotic Arab costumes, among other things.

- For many years, from 1809 to 1880, the loft was used to dry herbs for a local chemist's shop. After the loft was completely renovated in 1848, part of it was let to several passementerie makers, who could use the long loft space for winding cords out of the wind and rain. A passementerie maker was an artisan who produced tassels, trimmings, braid and fringes for furniture and clothing. The passementerie makers had to vacate the premises in 1880, when the loft was used for the arrangement of farmhouse interiors.

- Despite the unsuitability of the loft for museum purposes, the Danish pioneer Bernhard Olsen succeeded in founding the first museum for the cultural history of the peasantry there. It only remained in the loft for five years, but was the precursor of the Open Air Museum (1901) and the Danish Folk Museum (1920).

The floor below, which ceased to be a library in 1861, was used as a scene painter's workshop between 1905 and 1922. There was so much work that the loft was used for painting scenery for Copenhagen's theatres as well.

- In order for the loft to be used for storage, it had to be possible to transport items up and down. In the gable facing Rundetaarn

Tom Petersen,
1915, Sorttryk.

there were two hatches where objects could be hoisted up. The spiral walk was also ideal for transporting things up to the loft. In the old days this was done using a hand-cart, which still exists. Nowadays an electric cart is used.

- Today there are two bells in the bell tower. There used to be three. The bells were rung on special occasions, often for many weeks in the case of royal deaths. In 1863 the bells were rung so vigorously that the weathervane fell into the street. The accident had a beneficial outcome, however, as extensive restoration of the entire church

was set in motion.

- The 1731 clockwork, which was in use until the 1820s, performed the important function of signalling the passage of time for the citizens of Copenhagen. There were never any hands on the tower, but local inhabitants could tell the time by listening to the mechanism strike the quarters and hours.

- Part of Ringerloftet was opened to the public in 2007. There are display cases illustrating the history of the Church of Trinitatis, Rundetaarn and the library.

RUNDETAARN.DK

© Rundetaarn & Jesper Vang Hansen
Layout: Jesper Vang Hansen
Trykkeri: Stormtryk
Trykt i Danmark 2007
ISBN 87-88714-18-7
Rundetaarns forlag
www.rundetaarn.dk

Ringerloftet har været brugt til utallige formål - så meget plads kunne ikke ligge ubrugt hen.

Dette lille hæfte handler om de mange interessante historier, der knytter sig til stedet.

Mange historiske breve, dokumenter og aktstykker, hvor historierne er fundet, er gengivet på Rundetaarns kildeportal <http://kilder.rundetaarn.dk>.

9 788788 714180

ISBN 87-88714-18-7
Rundetaarns forlag